

Irodalmi Szemle.

Molière élete és művei.

Irta *Haraszti Ggula*; kiadja a Kisfaludy-társaság, Budapest, 1897.

A francziák legnagyobb költője régóta ismerős a magyar irodalom és a magyar közönség előtt: remek műveinek fordítása és színi előadása több mint száz év előtt megkezdődött s azóta azok állandóan uralkodnak a színpadon, — ezzel szemben életének és művének rendszeres ismertetésével mindeddig meglehetősen hátra állt a magyar irodalom. Mindössze két munka volt, a mely a nagy francia költőt közelebb igyekezett hozni a magyar közönséghez, u. m. *Lindau Pál*: Molière, ford. Bánffy Zsigmond (Olcso könyvtár, 74. sz.) és *Szana Tamás*: Molière élete és művei, Budapest, 1879; az előbbi fiatalkori doktori értekezés, melynek egyes merészségeit később maga a szerző is megtagadta, — az utóbbiról pedig elég annyit mondanunk, hogy egy helyt azt az elmés kérdést fejtegeti, miért nem gyakorolt Molière befolyást Shakespeare-re, nem is említve, hogy nagyobb részben nem egyéb, mint Lindau egyszerű fordítása.

Ily körülmények közt igazán nagy szükség volt arra, hogy a Kisfaludy-társaság, miután Molière vígjátékait jeles magyar fordításokban közrebocsátotta, befejezésül a költő életének és műveinek rendszeres áttekintését is kezébe adja közönségünknek. Siessünk mindjárt kijelenteni, hogy ha sokáig kellett várunk egy ilyenfajta műre, várakozásunk nem volt hiába, mert Haraszti tanulmányában oly munkát kaptunk, mely méltó a magyar irodalom részéről a Molière szellemének hozott többi áldozatokhoz, vagy inkább méltó a nagy költő szelleméhez.

Haraszti *két* kötetben (330 és 483 l.) tárgyalja Molière életét és műveit, bevezetésül két íven az eddigi Molière életrajz-irodalmat ismertetve és méltatva. Már e bevezetés is kedvező véleményre hangol a mű iránt: látjuk, hogy szerzőnk alaposan ismeri a Molière-irodalmat, ismeri a legkisebb, legjelentéktelenebb adatot is a költő életéhez, s a mi fő, ezen

az eléggé tágas mezőn jól tud tájékozódni, meg tudja különböztetni a becses anyagot az értéktelen limlomtól, meg tudja ítélni, miben áll elődjeinek gyöngesége, tévedése vagy túlzása. E kritikája nem azt jelenti, mintha a felsorolt művekben azért ne lehetne sok jóra való adat, megjegyzés, sőt hogy némelyikök épen jeles alkotás ne volna, hanem csak azt, hogy még a legjelesebbek is közülök, mint emberi alkotások, nem mentek egy vagy más gyarlóságtól, — de ezzel világért sem azt akarta kifejezni szerzőnk, mint egyik magyar bírálója imputálja neki, hogy az eddigi Molière-irodalom mind semmi, majd ő fogja megírni az igazi Molière-életrajzot, — ilyen egy komoly írónak a gazdag Molière-irodalommal szemben világért sem juthatna eszébe. Ő ezzel inkább csak tájékoztatni akarta olvasóit a Molière-irodalom eddigi vívmányai, eddigi eredménye felől, valamint — s főként — a saját álláspontja felől. Ugyanez a célja a tárgyalás folyamán, az életrajz vagy az egyes művek vitás pontjainál, a különböző életírók is aesthetikusok véleményei felsorolásánál is; az életrajznál egyes írók a gyér adatokra, részint merész kombinációkat építettek, részint a hiányokat a költő műveiből merített állítólagos önvallomásokkal igyekeztek pótolni, — az egyes műveknél a mű célja, iránya, vagy a jellemek felfogása tekintetében az aesthetikusok a legkülönbélebb s gyakran teljesen ellentétes nézeteket vallották és olvaszták bele a művekbe: vajjon nem helyes dolog-e, nem szorosan az életrajz és aesthetikai méltatás körébe tartozik-e, ha a vitás pontoknál mindenütt felsorolja a főbb nézeteket s állást foglal azokkal szemben, ismertetve az egyes állítások mellett és ellen felhozott érveket? Vajjon nem a legalkalmasabb mód-e ez arra, hogy hű képet nyerjünk a szóban forgó dolgokról, hogy azok titkaiba minden oldalról bepillantást nyerjünk? Vajjon helyes volna-e, ha az ellenkező felfogásokat mindenütt kirekesztené, sőt sejteni se engedné, hogy ilyenek léteznek, s a teljes bizonyosság hangján tárgyalná a legvitásabb, legnehezebben megoldható kérdéseket? Vajjon nem mindnyájunkat érdekel-e, hogyan nyilatkoztak Molière egyik-másik alakjáról, vagy magáról Molière-ről, életének egyik-másik mozzanatáról a legélesebb elméjű kritikuskok? De ugyanezekből egyúttal azt is látjuk, hogy szerzőnk nem követ vakon egy életrajzírórt vagy kritikust se, hanem maga néz, maga íté: az életrajznál kerüli a kalandos következtetéseket, egy szóval se akar többet állítani, mint a mennyire a hiteles adatok feljogosítják, a vígjátékok méltatásával nem keres titkos gondolatokat, mellékes czélokot, hanem mindig a legtermészetesebb, legközelebb fekvő magyarázatot fogadja el. Ezek mellett azonban azt is ki kell mondanunk, hogy néha a különféle nézetek idézésénél túlságba megy, aprólékossá válik; olykor kisebbrendű kérdéseknél is mozgásba hozza az egész kritikai apparatust. A mű oeconomája nyert volna vele, ha a kevésbé jelentős írókat, csak a jegyzetbe útalta volna.

Szerzőnek azt az eljárását is helyeslem, hogy az életrajzot s a művek méltatását nem választotta külön egymástól, hanem együttesen

tárgyalja s így egymás felvilágosítására használja. Ez nincs hátrányára az életrajznak, mert hisz' Párisba költözéséig M. műveiről úgyis alig van szó, a Párisba költözés után pedig az író élete annyira egybe van forrva műveivel s annyira megszabott lefolyású, hogy a színművek által való félbeszakítás az olvasónak semmi nehézséget nem okoz s másfelől a gyér adatú életrajzhoz is némi felvilágosítással szolgál, de a művek tárgyalásának sincs hátrányára, mert így a viszonyok és körülmények, melyek közt keletkeztek, természetesebben érthetők.

Az egyes vígjátékok méltatásánál mellőzi a tartalom kivonatos ismertetését, föltételezve minden olvasójáról, hogy ismeri a költő kérdéses művét; először felsorolja a mű kronologiai adatait: mikor írta, mily behatások alatt, mikor került először előadásra, mennyiszer adták a költő életében, mennyiszer halála után, mennyiszer századunkban; megemlíti minden múnél annak magyar fordításait is, — azután áttér a mű belső vizsgálatára. Sorra veszi, hogy honnan vette Molière a mű alapeszméjét, honnan egyes epizódjait, alakjait, tréfáit, azaz: mi a műben kölesönzés, mi a költő sajátja, — milyen a nyelve, szerkezete, milyen fajtájú a komikuma, mi az eszmetartalma, s végül vizsgálja az egyes jeleneteket. Természetesen arról kellően gondoskodik, hogy a korviszonyokkal lehetőleg megismertesse olvasóit, hogy az egyes művet belehelyezze abba a keretbe, abba az irodalmi, társadalmi, politikai, színházi milieube, a melyben keletkezett.

Az utolsó, befejező részben rövid áttekintést vet Molière egész pályájára, kifejti a költő poetikai alapelveit, jellemfestési módját, s végül föltűnteti a kortársaira és az utókorra gyakorolt hatását.

Már előbb említettük, hogy szerzőnk kitűnően ismeri a Molière-irodalmat; a mit a francia, német, angol s magyar irodalom ez irányban létre hozott, azt mind felhasználja, hogy micsoda utánjárás, szorgalom kellett ehhez, kiki könnyen elképzelheti. A magyar irodalomban *Beöthy Zsolt* „Színházi estéi“-ben és *Szász Károly* „Egyetemi előadásai“-ban talált értékes felhasználható adalékokat.

Harashti műve tudományos, minden szárazság, elvontság nélkül; szerenesés bevezetés azoknak, kik ennek alapján akarnak Molière tüzetesebb tanulmányozásához kezdeni, jó tájékoztató a komolyabb tanulmányokat is kedvelő nagy közönségnek, mely kedvelt költőjének élete és színművei felől felvilágosítást keres. Ehez képest stylusa könnyed, folyékony, s egészben véve jó magyaros, melyen csak itt-ott érezhető az idegen tárgygyal, idegen nyelvvvel való foglalkozás, mint például: „Ellenben számosabban vannak az oly pamphletok (I. 23.)“, „Melyet spanyol hatás alatt szemléltünk fejlődni (I. 311.)“, „Sajátságos látnunk, mint hatalmába kerül M. pályája végefelé a római vígjáték-költészet varázsának“ (II. 563.), „Élete párját, kit úgy szenvedeg dédelgetni (II. 398.)“.

Rácz Lajos.

Suetonius Tranquillus. Császárok életrajzai.

Latinul és magyarul. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta dr. *Székely István*. Budapest (Franklin-társulat) 1896. Kettős czímlap, XXIV. 787. Ára 4 frt.

Propertius elégiái.

Latinul és magyarul. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Csengeri János*. Budapest (Franklin-társulat) 1897. C + 472 lap. Ára 3 frt.

A M. T. Akadémia alapszabályainál fogva mindenkor kötelességének tekintette a régi görög és római remekírók fordításairól gondoskodni, illetve ilyen fordításokat kiadni. A mit azonban ez irányban 1833-tól 1880-ig tett, még ha számításba vesszük is a szabadságharcz utáni gyászos időket, a mikor az Akadémia tétlenségre volt kárhozthatva, mennyiségileg legalább, édes kevés. Negyvenhét évre esik 14 kötet!

Végre 1883-ban Zichy Antal — az ó-kori remek irodalmak e kiváló barátja és alapos ismerője — indítványára megalakult az Akadémia kebelében a „*Classica philologiai Bizottság*“, a melynek működéséről tanúságot tesz az 1885-től maig, tehát 12 év alatt, megjelent 18 kötet, u. m. Anakreon (1885), Cicero a kötelességekről (1885), Gaius (1886), Thukydides (I—III. k. 1887—1888), Vergilius (1890), Platon Theaitetosa (1890), Görög Anthologia (1891), Cato bölcs mondásai (1891), Herodotos (I—III. 1892—1893), Lykurgos (1893), Velleius Patereulus (1896), Demosthenes (II. 1896), Suetonius (1896), Propertius (1897). Nemcsak számra nézve igen tekintélyes, de belértékre is becses sorozat, jól lehet — a mi a dolog természetében fekszik — igen különbözők műbecsöket véve. Olyan minden tekintetben kiváló értékű munka mellett, mint a minő Thewrewk Anakreonja, bizony egy-két gyengébb termékre is találunk.

De térjünk az előttünk fekvő két kötetre, a melyek kétség kívül a sikerültebbek közé tartoznak.

Szólunk pedig először az előbb megjelent **Svetonius fordítás**-ról.

Sietek kijelenteni, hogy részemről szerencsés gondolatnak tartom Svetonius művét a császárok életrajzairól lefordítani. Korunkban, a mikor az eredeti latin szöveget — fájdalom — mindig kevesebben és kevesebben értik meg *kellően*, ennek a több tekintetben érdekes és becses forrásműnek ismeretét multhatatlanul elő kell segíteni fordítással és magyarázó jegyzetekkel. Mert Svetonius megértése sok nehézséggel jár.

Sietek azt is kijelenteni, hogy egészben véve Székely István tanár úr fordítását elég sikerültnek tartom.

Az Előszóban (II. 1.) kijelenti fordítónk „Főtörekvésem az volt, hogy a szöveghez való szoros ragaszkodás mellett ne szókat, hanem gondolatokat fordítsak s az eredetinek tartalmát nyelvünkön lehetőleg szabatosan, adjam vissza“. Igen helyesen, de azért még is megtörtént fordítónkkal, hogy a szöveghez való *szoros* ragaszkodás miatt magyar-

talán lett vagy homályossá, nehézkesé vált. Ime néhány példa: Caesar 17. „Ujra veszélyes helyzetbe került, midőn őt Novius Niger vizsgáló bíró előtt egy L. Vettius nevű vádló, a tanács előtt pedig Q. Curio, a ki, mint az összeesküvők terveinek első feljelentője, állami jutalomban részesült, őt Catilina czinkostársának mondta“. Caesar 50. „mások szemére hányták, hogy annak a férfinak a leányát, a kinek kedvéért eltaszította nejét — a ki neki három gyermeket szült — és mely férfiút sóhajtva Aegisthusnak nevezte, annak a leányát később hatalomvágyból elvette“. U. o. 57. „Menetelés közben“ = in agmine. 67. „bajtársak-féle hizelgő megszólítással“ = sed blandiore nomine commilitones appellabat. 73. „Igy G. Memmiusnak, a kinek heves beszédjeire ugyanoly hevességgel írásbelileg válaszolt, arra nemsokára a consuli hivatalra való pályázatnál lelkes támogatója lőn“. 75. „ámde azt hiszik, hogy még ezeket sem végezték ki az ő parancsára“; hibás szórenddel. 77. „A köztársaság egy semmi, test és látható alak nélkül való pusztá elnevezés“. 80. „szavazatot találtak, mely reájuk — beadódott“. 81. „De nehogy valaki e dolgot mesének vagy koholtnak higgyje, mert Cornelius Balbus is bizonyítja“ stff.

Az egészben véve szűk szavú bevezetésre több észrevételem van. Svetonius születése évét illetőleg csak Teuffel és Stahr (a ki tévesen van „a római irodalom történetírói“ közé állítva) nézetét említi meg, ellenben mellözi Bernhardyt (69—79), Marquardtöt (84) Mommsent (77), pedig ezek figyelembe vétele mellett megdől fordítónk állítása (V. lapon): „Annyi bizonyos, hogy gyermekkorát a Flavius dynastia két első császára alatt élte“. Különbözn még ahoz is fér kétség a) hogy a Frontotól említett Tranquillus a mi Svetonius Tranquillusunk és b) hogy Svetonius élete Vespasianustól M. Aurelius koráig terjedt.

A Plinius leveleiben elszórt megjegyzések korántsem elégségesek arra, hogy Svetonius annyira élehetetlennek, szögletes modorúnak tartsuk, mint a minőnek fordítónk jellemzi. Egyszerű, gazdasági dolgokban járatlan, sőt szobatudós is lehetett, de élehetetlen és szögletes aligha volt a császár magántitkára.

Ha már — igen helyesen — Plinius levelét és idézett helyeit fordításban adja, sokkal inkább kellett volna lefordítania a görög idézeteket Lydusból és Suidasból. Az utóbbinál felsorolt művekről is szólhatt volna pár szót.

Botlások illetve sajtóhibák a következők: a) A X. lap utolsó kikezdésének irályi szerkezete; b) a XIII. lapon Porphyriója Porphyriója helyett; c) XI. lapon Nonnianus-féle Horatius e helyett Nannius-féle vagy helyesebben Nanninck-féle. d) Roth kiadása 1858-ban jelent meg, az 1862. 1871. 1882 stb. évekkel jelöltek csak új lenyomatok a stereotyp lapokról.

Feltűnő, hogy nem emlékezik meg Casaubonus kiadásairól, pedig neki köszön Svetonius legtöbbet. Megemlíti a Baumgarten—Crusius kiadása, Lipcsében 1816. három kötetben a Lexicon Svetonianum miatt.

Legfeltűnőbb azonban fordító következő állítása: „A többi kéz-írat mind erre az egyre (Memmianus) vezethető vissza“, holott a tőle alapúl vett Roth-féle kiadás XXIII. lapján ezt olvassuk: *Errant enim qui Svetonianos codices ad unum omnes ex hoc (Memm.) tamquam primario parente natos voluerunt* s következik bizonyítása annak, hogy három csoport különböztetendő meg. Igaz, hogy a Svet. codexek pontos osztályozását még mindig nem bírjuk, miután nincs valamennyi kellően átvizsgálva, de azzal az egygyel legalább tisztában vagyunk Roth óta, hogy nem a Mesmes-féle codex az archetypus.

Vége a magy. tud. akadémia védnöksége alatt megjelenő könyvben sértenek az ilyenek: *africai, politica, politicai, grammaticusok stb.* vagy ezek: *pózolás, praegnans stilus, leledzik stb.*

A magyarázó jegyzetek igen szűken vannak mérve, pedig a történelmi és földrajzi dolgok itt nagyon is szorúlnak magyarázatra. Az épen nem pontos betűrendbe szedett név- és tárgymutatóból hiányzanak — a mint véletlenül észrevettem — *Crassus Frugi (V. 18) Vespasia Polla (VIII, 1).*

Mindezek azonban nem vonnak le a mű értékéből annyit, hogy nyugodt lélekkel ne ajánlhatnók a könyvet úgy is, mint történelmi forrásművet s úgy is, mint igen érdekes olvasmányt Róma első császárairól.

És most térjünk át **Propertius-ra!**

Mindenek előtt örömmel állapítjuk meg, hogy valahára a trias, *Catullus, Tibullus, Propertius* bájos költeményeit magy. nyelven is élvezhetjük, élvezhetjük pedig *Csengeri János* határozottan folyékony, magyaros és tetszetős fordításában.

Catullusa 1880-ban jelent meg az *Olcsó Könyvtár* 105. száma alatt, *Tibullusa* pedig 1886-ban az *Olcsó Könyvtár* 215. száma alatt. Minthogy pedig *Catullusának* teljesen átdolgozott kiadása az *Akademia classica philologiai bizottságának* felhívására közel kilátásban van épen e gyűjtemény számára, szükségképen ki kell fejezzem óhajtásomat: vajha *Tibullusa* is minél előbb megjelenne ebben a sorozatban!

Fordítónk az *Előszó*ban bőven nyilatkozik az ó-kori remek költők alakhú- vagy modern alakú fordításairól. E nyilatkozat egyes tétéleivel nem érthetek egyet. Nem fogadhatom el általánosságában a következő tételt: „*Tagadhatatlan, hogy a nagy közönség inkább tudja élvezni a modern, mint az antik formákat.*“ (VI. VII.) Nem ösmerhetem el helyesnek azt a tételt sem: „*A magyar hexameter — tiszta quantitativ jellegével — talán közelebb áll a göröghöz és latinhoz, de a hangsúlyozásbeli különbségek áthághatatlan válaszfalt vonnak közéjük.*“ Hát a görög és a latin hexameterekben összeesik a szóhangsúly a vers ictusszal? Van-e lényeges különbség a következő versek szóhangsúlyát illetőleg?:

ἀμφοῦ νοστήσαμεν, ἐπεὶ περίοιδε νοῆσαι

tunc ego regnabam, patiens cum terra deorum

oszlop vagy magad is diadalmak halma meződdel.

Hogy a kiválókép *zenei jelentőségű* lyrikus versmértékeket a nagy közönség ma nem élvezheti, tény; de az is tény, hogy a iambusokat, trochaeusokat, hexametereket, elegiai distichont, *ha gonddal vannak készítve*, a magyar ember is élvezi. Sőt részemről úgy érzem, hogy péld. Propertius II. könyvének egyes költeményei, teszem a szép 3. számú, jobban hangzanék elegiai párversben, mint a keresztrimes alexandrin strophákban, a melyek páros számú versei — legalább nekem — biezegőknek tűnnek fel. Hasonlóképen péld. III, 13.

No de erről ne vitatkozzunk! Azt hiszem mindegyik fél megmarad a maga nézete mellett. A fő dolog az: hogyan van fordítva Propertius? Erre határozott véleményem: sikerülten. Úgy, hogy minden művelt olvasó a latin szöveg vagy magyarázó jegyzetek nélkül is megérti, élvezi, megszeretheti. Különösen kikell emelnem Csengeri zamatos magyar nyelvét, a mely nem szorúl cikornyára, nem erőszakos ferdtésekre. Csak elvétve akadunk ilyesmire mint: buzgánya (I, 1, 13.) csikordul (IV, 8, 49), helyét (IV, 9, 25), bécsapzva (IV, 9, 31), útát (= útját, IV, 11, 4) stb.

A bevezetés kimerítő, alapos; terjedelmét és részletes voltát teljesen igazolja az, hogy fordítónk — igen helyesen — kezdő philologusainkra is gondolt. A magyarázó jegyzetek közül részemről elhagynám a párhuzamos helyek idézését.

Ezek után ismételve kijelentem, hogy részemről várva várom fordítónktól ily kiadásban Catullust és Tibullust. *Szamosi.*

Görög regék.

Cox György után angolból fordította s bevezetéssel ellátta *Komáromy Lajos* tanár. Második javított képes kiadás. Budapest (Franklin-társulat) 1897. 443 lap. Ára 3 frt.

Első kiadása, képek nélkül, a tanár egyesület kezdeményezésére megindított „Ifjúsági Iratok Tárában“ jelent meg 3 füzetben 1877. és 1878-ban és kedvező fogadtatásban részesült. Érdeme e munkának, hogy a régi görög regéket, u. m. az istenekre (13—116) és hősökre (117—224), a trójai háborúra (225—348) vonatkozókat, nem különben a thébei és egyéb regéket (349—407) egyszerű, tetszetős, főkép az ifjúságnak szánt előadásban vonzóan beszéli el. A magyarázatok (409—440) első sorban a forráshelyeket nevezik meg s aztán magukat a mythosokat értelmezik a Cox-féle, erősen egyoldalú kosmikus álláspontból. Itt ugyanis minden nap, hold, fény, sötétség, égiháború stff. E tekintetben részemről Coxnak sem ezt a művét, sem „A mythologia kézikönyvét“, sem nagy művét *Mythology of the Ariannations*, nem pártolhatom; ámde ez hátérbe szorúl a műnek főtulajdonsága, t. i. a regék vonzó elbeszélése mellett, a melynél fogva ifjúsági olvasmányúl kiválóan alkalmas.

A második kiadás lényegében nem különbözik az elsőtől, és csak

írályi javításokra szorítkozik. Igen helyesen cselekedett a fordító, hogy Tyro, különben is alárendelt jelentőségű, regéjét — a mely az ifjúságnak kevesebbé való — elhagyta. A második kiadást 90 kép van hivatva tetszetőssé tenni. Az ifjúságnak bizonyára tetszeni is fognak, többnyire régiségek és kiváló képek, péld. Preller híres rajzai az Odysseához, másai, de kivitelük kevesebbé sikerült. Jó lesz egy újabb kiadásnál a képek kivitelére nagyobb gondot fordítani. Igaz, hogy a mostaninál nagyobb áldozatot fognak követelni, de nem szabad szem elől téveszteni, hogy az ifjúságnak csak a legjobb a jó.

Különbön ajánljuk a kiváló ifjúsági munkát.

Szamosi.

A Széchy Károly új könyvéről.

Széchy Károly: Kisebb tanulmányok. Kiadja Hornyánszky Viktor 1897. Ára 2 frt.

Még alig simultak el azon „emlékek és benyomások“, a melyeket Széchy Károly első könyve bennünk felkelített, már is új kötetet ad kezünkbe a termékeny szerző, s míg ott inkább a belletrista, a szépíró áll előtérben, noha különösen a müncheni festő koloniaról és Bacsányi Jánosról írt rajzai valóságos tanulmányoknak is beillenek: addig ebben a kötetben inkább az irodalom történetnek tudós bűvára és szerencsés kezű kutatója kéri az elsőbbséget magának, ámbár lépten-nyomon itt is előtör az írásnak költői módja és a szerző gazdagon színező, jelzőkben dúskáló nyelve; s az első kötet inkább a laikus közönség nemesebb részének izlését szolgálja, emez a szakemberek tudásvágyának ad nagyjában új eledelt, noha szerény véleményem szerint a Kisebb Tanulmányok első része hangjánál és a feldolgozás módjánál fogva inkább illet volna az első kötetbe. S a két könyv eme ellentétes sajátságainak kiélézésével a Széchy Károly írói egyéniségének két legjellemzetesebb oldalát véljük látni.

A modern tudományos élet és irodalom legnevezetesebb vívmányai egyikének tartom, hogy szakítottak a régi felfogással, a mely a tudományos munkákból minden oly elemet kizárt, a mely az igazságoktól kifáradt elmének pihenő pontot, a szívnek édes gyönyörködte-tést nyújthatott volna. Az újabb időknek azon törekvése, hogy a tudomány ne csak a tudósok egyedárúja legyen, hanem hassa át az emberiség egész tömegét, hogy az az eszmék és igazságok ragyogó világítása mellett meglássa és megkívánja az igazi örök életre vezető utat, mondom, ez a törekvés természetszerűleg hozta magával azt, hogy a Horatius mondása „forma dat esse rei“, a tudományos irodalomban is helyet kapott. Elég lesz e tekintetben Flammarión, Reclus, Taine példájára utalnom, a kiknek írásait előadás és tartalom egyaránt ajánlja.

Ez az irány nálunk még, fájdalom, csak az irodalomtörténeti és részben a történeti tudományokban érvényesült, előbbi tárgyánál fogva is közel áll a költészethez, a szépirodalomhoz.

Ennek az áramlatnak hódol Széchy Károly is egész írói munkásságában s írói egyéniségének ezen oldalát állítja élénk a Kisebb Tanulmányoknak „Alakok” nevet viselő első cyklusa, a mely 4 tanulmányt foglal magában: Arany Juliskáról, Wohl Stefániáról, Kölcsey Ferenczről és Szász Gerőről.

Arany Juliskának alakját, a kinek halhatatlan apja oly gyönyörű emléket állított Toldi szerelmében, egy barátnőjéhez, Lengyel Dánielnéhez írt levelei és Petőfi, Tompa költeményei alapján rajzolja meg. S a gyöngéd, átlátszó női alak, a kit mint az ősi levelet, az élet első vihara elsodort, nem bonczolja a szerző az analyzáló tudós módszerével, hanem a nemesért és az egyszerűségében és szépért lelkesülni tudó ember meleg szívével. A kegyelet és szeretet hangjain szól a nagy költő leányáról, kinek „hervadása liliomhullás volt, ártatlanság képe s bánatá”.

Wohl Stefánia alakjában, irodalmi működése megrajzolásában két vonást domborít ki élesebben: eszményi felfogását és universitását, a melynek folyománya volt, hogy regényeiben is a nemzeti vonások nem lépnek elég határozottan élénk.

A *Kölcseyről* szóló terjedelmesebb tanulmány 3 kérdést iparkodik tisztázni: az első rész megrajzolja Kölcsey Ferencz borongó, sentimentális egyéniségét, költői, mondhatni dythirambikus szárnyalással, a mely azonban néha túlzásba csap. A második rész Kölcsey országgyűlési szereplését és az országgyűlés képét a költő naplója alapján állítja élénk, tán kissé nagyon is sötét, pessimisticus felfogással. A harmadik levéltári kutatások alapján oldja meg Kölcsey akadémiai titkárságának, illetőleg jelöltségének eddigelé nagyon is problematikus történetét, bebizonyítva, hogy Kölcsey a Szemere Pálra való tekintetből nem fogadta el a díszes hivatalt.

Az utolsó darab ünnepi beszéd *Szász Gerőről*, íróságának és papi működésének 40 esztendős ünnepén. E beszéd sokkal ismeretesebb Kolozsvár közönsége előtt, semhogy itt ismertetnem kellene, hiszen az e fajta alkotásoknak hamva, zománca úgy is tönkremegy, elpattan a prózai átírásokban.

Ime ilyen Széchy a szépíró, s a mi csodálkozásomat legjobban felkeltette, az az a kimeríthetetlennek látszó gazdagság a dicsérrő, magasztaló jelzőkben, mintha nyelvünk kincseshányájában egy egész külön aknát fedezett volna fel, a mely akkor áll rendelkezésére, a mikor akarja.

De nagyon közel álló feltevés, hogy a stílus szépségei, néhol túlzott pompája vajjon nem a tartalom nélküli hiányosságot takarja-e, és vajjon meg yan-e a kerethez a kép is? Erre a kérdésre a választ a könyv második része adja meg, s mondhatom, hogy kedvezően, mert rég olvastam olyan könyvet, a mely a lelkiismeretes és alapos búvárlatról oly élénk tanúságot tenne, mint a Kisebb Tanulmányok másik része, a mely Adalékok nevet visel, a melyek, az utolsót kivéve, a Tudomá-

nyos Akadémia irodalomtörténeti organumában jelentek meg. A mi ezen értekezésekben az első pillatra szembeötlő, s a mi tulajdonképen való becsületet teszi, az, hogy majdnem valamennyi a szerző saját kutatásainak, fáradságos kutatásainak az eredménye. Majd mindegyikben valami vitás kérdést dönt el, vagy helytelen véleményt igazít ki.

Nagyon messze vezetne bennünket, ha itt részletesen kívánnók tárgyalni, vagy akár csak ismertetni is azt a hatalmas apparatust, a melylyel a szerző dolgozik, a mely a genealogia, történelem, földrajz, irodalomtörténet segítségével vet világot egy-egy kétes kérdésre.

A legérdekesebbek közül a *Pécsváradi vagy Farnádi* című, a mely a magyar irodalom első s a maga nemében egyetlen plagiuma. Arról van ugyanis szó, hogy a nevezett írók közül melyik írta le a másik munkájáról a magáét. A munka Jeruzsálem város leírása, a mely két név alatt valószínűleg ugyanazon könyvnyomtatónál jelent meg két név alatt. A kérdést csakis lelkiismeretes, sorról-sorra, pontról-pontra haladó összevetés alapján lehet eldönteni, a mit Széchy meg is tett s pontos egybevetések alapján kimutatja, hogy Farnádi a tolvaj, s nem Pécsváradi, a mint Szinnyi és Hellebrandt a munkák pontos vizsgálatára nélkül állították. A végeredményben és érvei legnagyobb részében egyetértünk a tudós szerzővel, de van egy-két okoskodása, a melyet meg is fordíthatunk.

Nevezetesen, mikor említi, hogy Pécsváradi minden leírásában az ötös részre való osztást megtartja, míg Farnádi, a másoló, megfélekedik erről. Ebből Széchy azt következheti, hogy ez csak úgy történhetett, ha Farnádi a másoló. Az lélektani okok épen ellenkezőjét látszanak bizonyítani, mert valószínűbb, hogy a tolvaj óvatos, vigyáz az összefüggésre, mert hiszen nincs egyéb szellemi munkája, mint a puszta másolás, míg az író, a ki gondolatokkal, adatokkal küzdök, sokkal könnyebben felejtethet el valamit. Elég e tekintetben Homerosnak szászorta súlyosabb botlásaira utalnunk, a melyek révén nem lehet még Homeroszt másolónak bélyegezni.

Ugyancsak lélektani ok szól Széchynek egy másik érve ellen. Pécsváradi ugyanis sohasem mulasztja el, ha valamit elbeszél, hozzá tenni, hogy „én ferencz-rendi szerzetes, a ki ezt írtam, ott voltam, mikor ez meg ez történt“. Már — bocsánat — a magam részéről valószínűbbnek tartom, hogy az hangoztatja folyton a jogát meg a szerzőségét, a ki fél, hogy ezt valaki kétségbevonhatja, mint az, a ki semmi ilyenmű veszedelemre nem gondolva ír.

De ezek mind olyan dolgok, melyeket subjectiv felfogás szerint így is, úgy is magyarázhatnak s különben is nem döntenek meg Széchy okoskodását, legfeljebb kissé gyengítik.¹

¹ A szerkesztő közölvén velem ez ismertetést, erre a pontra megjegyzem, hogy mivel munkámban párhuzamos idézetekkel bizonyítom, hogy Farnádi miként követi Pécsváradi, ennek teljesebb és részletesebb munkájából miként

Az *Pray codexről* szóló tanulmányban ismerteti a legrégebb magyar nyelvemlék keletkezésének egész irodalmát s az egyes függőben maradt kérdéseket szerencsésen dönti el.

A *Bessenyei irodalomhoz* címűt olvasva eszembe jutott a francia mondás: *On revient toujours aux premiers amours*. Nehány érdekes adatot mond el Bessenyei katholizálására vonatkozólag.

Ányos hatásához, Zsolnay Péternek és P. Horvát Endrének ismeretlen, Ányos hatása alatt keletkezett költeményeit mutatja be, képet adva Ányos meghasonlott, fájdalmas egyéniségéről is.

A következő két tanulmány: *P. Horvát Endre és a cistercita rend* és *P. Horvát Endre és Blumauer*, a Zircz Emlékezete és az Arpadias írójának ismeretéhez ad jellemzetes vonásokat.

A kötetet *A magyar lyra a forradalom után* című nagy szabású tanulmány zárja be, a melynek ismertetése azonban, minthogy már könyv alakban is megjelent és bíraltatott, feladatunk körén kívül esik.

Áttarlózva a Széchy Károly munkáját, elmondhatjuk, hogy sok okos, új, elmemozdító dolgot találtunk benne s a komolyabb olvasmányok kedvelőinek, a magyar irodalomtörténet minden igaz barátjának őszintén ajánlhatjuk.

Kunfi Zsigmond.

Az osztrák-magyar viszony nemzetközi természete.

Doctori értekezés. Irta gróf *Vigyázó Ferencz.*

Államjogi irodalmunknak ezen szorgalmas és tehetséges munkása ez újabb művében, melyet — mint könyvén olvassuk — tudori értekezéstől adott ki, (a múlt hó folyamán „sub auspiciis regis“ avattatott fel doctorrá) a Magyarország és Ausztria között fennálló kapcsolatot teszi vizsgálatra tárgyává és arra a végkövetkeztetésre jut, hogy ámbár annak külső formája elüt a rendes szerződéses viszonytól, az mégis nemzetközi természetű vagyis a kapcsolatban levő államok főhatalmainak

kivonatolja a maga lézagosabb és rövidebb leírását; hogy Farnádi miként másolja le vagy rontja meg a Péchvárad-i következetes öt pontos szerkezetét, mely az egész könyvnek *gerince*, ennél fogva *utólag* bele csempészni nem lehetett; mivel szó szerint hivatkozom a magyar *Ferenczesek* krónikájára, hogy Péchvárad-i Gábor, rendjük volt főnöke 1514-ben több szerzetes társával a szent földre indult; ezzel a történeti adattal pedig a szent föld leírásának minden időbeli eseménye és személyi megemlékezése a legszorosabb összhangban áll egészen a *Gabriel de Péchváradino névig*, míg Farnáditól, sem műveltségéről, sem útazásáról semmi hiteles adat nincsen: — valóban *különös* lélektan volna az, mely a *tények* ellenében vezet be a maga igazságait és következtetéseit; például, hogy *Péchvárad-i Gábor* utólag toldozgassa össze és építse föl a könyvnek szerkezetét és *bünpalástalósal* emlegesse a maga ferencz-rendi voltát. S még különösebb lélektanba illő lelki jelenség volna az, hogy Farnádi 1490 körül írja meg és 1500 előtt nyomasson ki oly művet, a mint Hellebrant, id. Szinyei, Noroff és Tobler állította, mely mindjárt az ötödik lapon 1516. és 1517 ik évbeli eseményeket beszél el, egyenesen *évszámmal*.

Széchy Károly.

egyesüléséről, összeolvadásáról nem lehet szó a két állam egymáshoz viszonyában, hanem csak ezen főhatalmaknak szerződési társulásáról.

Helyesen mutat rá szerzőnk mindenek előtt arra, hogy a szerződési elmélet kellő érvnyrejtetésének a közjogot a magánjogtól dedukáló, s azt magánjogi elemekkel telítő, a közhatalmat főleg a földbirtokokhoz kapcsoló patrimonialis elmélet állta és állja részben ma is útját. Hangsúlyozza, hogy a kapcsolatba jött szuverénitások csak szerződéses társulási jellegének megítélésénél nem mérvadó a korlátok kisebb-nagyobb száma és terjedelme, melyek a szuverénitásnak önalkotta megkötéseit képezik. Hanem mérvadó az, vajjon külön állami akaratokkal, vagy egy központi akarral állunk-e szemben. Az, hogy az 1867. XII. t. cz. és az ennek megfelelő 1867. december 21-iki osztrák alaptörvény tartalma egymást nem fedi teljesen, nem gátja a nemzetközi jelleg megállapíthatóságának. Csakhogy a nemzetközi viszony egyedül a megegyező pontokra tekintendő létrejöttek. Végül a szerződési viszonynak a rendestől eltérő formája, hogy t. i. nem szerződéssel, hanem mindkét részről egyező törvényekkel állapított meg, annak jogi jellegén szintén nem éjt változtatást.

A mű a kérdésnek az alkalomhoz mért összevont, de mégis tömör taglalásában (az értekezést ugyanis tudvalevőleg szerzője sub auspiciis regis promócióján olvasta fel) dicséretes irodalmi tájékozottságról tesz tanúságot, másrészt bizonyosága annak a meleg ügyszeretetnek, melylyel Vignyázó Ferencz gróf választott tárgya: az államjog iránt viseltetik.

B. A.

Székely Mózes

erdélyi fejedelem életrajza, írta *Vass Miklós*, Budapest 1897. 87 l.

Székely Mózes erdélyi fejedelem életrajzát írta meg és adta ki ez évben *Vass Miklós* egy 6 íves (87 l.) füzetben, eredeti források alapján, mely a tragikus végzetű fejedelmet születésétől sírjáig végig kíséri gyors emelkedése fokozatain. Szépen, tömör vonásokban jellemzi a kort is, melyben élt és szerepelt s ügyesen illeszti bele és domborítja ki hőse rokonszenves alakját, a ki egyszerű lófőszékelyből vitézsége, bátorsága, egyéni ereje által emelkedik fokozatosan a hadvezérség, pártvezérség fokozatain keresztül a fejedelmi székig Erdély legválságosabb korszakában a XVI. sz. végén és a XVII. sz. legelső éveiben, s midőn szerencsége tetőfokán áll, rohamosan hull alá a brassai papirmalomnál vívott harcban 1603. jul. 17-én a megsemmisülés porába s még levágott feje is csak kegyelemből nyer síri nyughelyet a brassai bíró kertjében; a hol napjainkban a felette épített Európa-szálló éttermében az *Emke* jelölte meg márványtáblával emlékét. E drámai hős élete — egy kimagasló politikai vezéreszme szolgálatában állott évtizedeken át: Erdély függetlenségének s nemzeti önállóságának képviselője és zászló-

vívője akkor, midőn „elhulltanak legjobbjaink a hosszú harc alatt.“ Báthory István iskolájának neveltje s az ő politikájának hagyományos átörökítője Boescai és Bethlen Gábor korára, kik aztán diadalra emeltek azt, miért ő vért s éltet áldozott.

Ennek a nevezetes embernek életét, mely eddigelé megírva kevésbé volt, rajzolja Vass Miklós a bölcsőtől a sírig, nagy előszeretettel; gondosan gyűjtve össze a rá vonatkozó adatokat egykorú és későbbi történetírókból, okirat- és levéltárakból. Hősét és korát jól és szépen rajzolja, nem csap át túlzásba, nem eszményesít az igazság rovására s meglátja hőse hibáit is erényei mellett. Nem áradoz bőbeszédűen, tud tömören és jellemzetesen írni s nem másol szolgálilag még ott sem, a hol legújabb monografiák alapján dolgozik. Szóval beleélte magát a korba, ismeri annak irodalmát, kútfőit, s tud uralkodni az anyagon s írni vénával, szépen fejlesztí s fejtí meg feladatát.

Kisebb tévedései mindazonáltal vannak. Így pl. a 13 l. Kendy Istvánt végezteti ki Kendy Ferencz helyett 1594. Gyaluban; *Mihály* vajdát küldeti Zsigmonddal a rácokhoz követségre, félreértve Bethlen Farkast (13 l., 14. l.); *Szuhay* István h. *Szalay* István vácsi püspököt emleget Erdélybe küldött biztosul (18—19. l.); *Romániát* ír Oláhország h. (20. l.); Báthori Endre — szerinte — fivére Boldizsár halálakor menekült Lengyelországba (22. l.), pedig ott nevedett s élt Báthori István kora óta, stb. stb., de ezek nem lényegbe vágó tévedések s részben sajtó hibák. Munkája, mely történeti tudásunkat előbbre viszi, elismerést érdemel és szép reményekre jogosít, tekintve, hogy ez a fiatal író doctori értekezése volt. Sz. L.

Különfélék.

Megjegyzések »Brassai százéves pályafutásá«-hoz.

Veterán tudásunk *Köváry* László „Brassai százéves pályafutása,“ című harmadik közleményének egy-két pontjára szükségesnek látunk néhány megjegyzést, nehogy később, ha majd a részrehajlatlan történetírás keresi adatait, az író tekintélyétől vezéreltetve ezeket mind készpénznek vegye.

Felszólította-e Eötvös miniszter Brassait, hogy az egyetemnél *válaszszon tantárgyat*, nem tudjuk, lehet, érdekes volna a hagyatékból ezt a levelet közölni; de tény az, hogy Brassai a Pauler ministertől kiírt pályázatban részt vett s akkor *több tantárgyra* pályázott, a mi úgy Paulernek, mint utóbb a kinevezéseket eszközölő Trefortnak nem kis bajt okozott, nem könnyen állapodhatván meg abban, melyik tan-székre nevezzék ki, a minek következtében az ő kineveztetése egy héttel később történt meg. Tény továbbá az is, hogy „mintha tantárgya (az elemi mennyiségtan) nem elégitette volna ki tanítási szenvedélyét“: